

Biblické pozadí smíření Čechů a sudetských Němců a praktické příklady

Pavel Neústupný, Berlín

Podobenství o ztraceném synu (Lukáš 15,11-24)

Jeden člověk měl dva syny. Mladší z nich se jednoho dne rozhodl nechat si otcem vyplatit podíl svého majetku, odešel do světa, žil rozmařile a svůj majetek rozházel. Nakonec neměl ani co jíst.

Čteme dále v Bibli v Lukášově evangeliu kap. 15, verše 18-24:

18 *Vstanu, půjdu ke svému otci a řeknu mu: Otče, zhřešil jsem proti nebi i před tebou.*

19 *Nejsem již hoden nazývat se tvým synem. Učiň mne jedním ze svých nádeníků.'*

20 *I vstal a přišel ke svému otci. Když byl ještě daleko, jeho otec ho uviděl a byl hluboce pohnut; i běžel, padl mu kolem krku a líbal ho.*

21 *Syn mu řekl: ‚Otče, zhřešil jsem proti nebi i před tebou. Nejsem již hoden nazývat se tvým synem. Učiň mne jedním ze svých nádeníků.'*

22 *Otec však řekl svým otrokům: ‚Přineste rychle to nejlepší roucho a oblečte ho, a dejte mu na ruku prsten a na nohy sandály.*

23 *Přiveďte tučné tele, zabijte je, jezme a radujme se,*

24 *protože tento můj syn byl mrtvý, a zase ožil, ztratil se, a byl nalezen.'* A začali se radovat.

Německy je smíření '**Versöhnung**', což ještě víc vyjadřuje návrat syna k otci. Jeho otec byl hluboce pohnut, už když na dálku uviděl svého navracejícího se syna.

Co je vlastně 'smíření'? Nový zákon je psaný řecky a 'smíření' je 'katalláso' = přivést (nazpět) do uspořádaných, správných, původních poměrů.

Původní poměry: pokoj mezi Bohem a lidmi, právo, spravedlnost.

Původně tedy byly věci v pořádku, do toho přišel hřích, řecky 'hamartia' = minout se cíle (Boha).

Iz 59,1-2

Hle, Hospodinova ruka není krátká, že by nezachránil, ani jeho ucho není zalehlé, že by neslyšel, nýbrž vaše zvrácenosti se staly hradbou mezi vámi a vaším Bohem a vaše hříchy skryly jeho tvář před vámi, aby neslyšel.

Iz 59,15b-16

Hospodin to vidí a je zlé v jeho očích, že není právo. A viděl, že není nikoho, a užasl, že není přímlovce. Záchranu mu tedy poskytla jeho paže a jeho spravedlnost, ta ho podepřela.

'Jeho paže', 'jeho spravedlnost' = **to byl Ježíš!**

Ježíš, Syn Boží, visel na kříži mezi nebem a zemí, nesl náš hřích, byl odsouzen k smrti a zemřel.

Fp 2,6-8

Ačkoli byl ve způsobu Božím, nelpěl na tom, že je roven Bohu, nýbrž sám sebe zmařil, vzal na sebe způsob otroka a stal se podobným lidem. A když se ukázal v podobě člověka, ponižil se, stal se poslušným až k smrti, a to smrti na kříži.

Křesťané mají službu smíření:

2K 5,18 A to všechno je z Boha, který nás smířil sám se sebou skrze Krista a dal nám službu smíření.

Jak se ještě dá znázornit smíření?

Jako **překonání trhiny**. Trhlina je (podle biblického učitele Frangipana) vzdálenost mezi tím, jaké věci ve skutečnosti jsou a jaké by měly být.

Vraťme se teď k podobenství o ztraceném synu. Co u něj způsobilo změnu?

Pod tíhou vnější (i vnitřní) nouze učinil 'pokání'.

Co je pokání?

Pokání je řecky 'metanoia' = změna smýšlení (od zlého k dobrému, od nepřátelství k lásce).

Ř 2,4b ...nevíš, že Boží dobrota tě vede k pokání?

Pokání je: já jsem vinen

Změna charakteru začíná pokáním a pokáním pokračuje.

Syn se vzdal své nafoukanosti a pýchy, rozhodl se **pokořit se** před svým otcem.

Říká: 'Zhřešil jsem proti nebi i před tebou.' 'Nejsem hoden.'

Byl ochoten u otce nádeničit. („Ježíš vzal na sebe způsob otroka.“)

A na straně otce? **Odpuštění!** Tak rychlé a úplné, že ho ani nevyslovuje slovy, nýbrž činy: zlíbá ho, dá mu nové roucho, prsten a sandály, a nařídí zabíjačku!

Podívejme se teď na různé další příklady smíření.

1) • Přemysl Pitter líčí a komentuje excesy proti Němcům v květnu 1945 v pražských ulicích: [1]

„Na Poříčí proti Ymce procházely Němky, mladé i stařeny, se zdviženýma rukama kordonem lidí, kteří do nich mlátili latěmi a býkovci. Zvolal jsem: „Lidé, mějte rozum!“ Vyvázl jsem jenom zázrakem. Na Floře týrali lidé Němku dvě hodiny, načež ji vlekli ulicemi za nohy, hlavou po dláždění, u Olšanského rybníka ji polili benzínem a zapálili. Viděl jsem táhnout ze Žižkova lidi na Václavské náměstí, kteří na sebe volali: 'Jdem opíkat zajíce!' To znamená upalovat Němce. Podle očitých svědků visela jich tam celá řada hlavou dolů. Byli to mně známí lidé, kteří mne tam posílali, abych se tam šel honem podívat, dokud se ještě pečou.“

Spisovatel Kosatík v knize o Přemyslu Pitterovi k tomu píše: Vymodlené osvobození, přivolávané po celých šest let, dopadlo jinak, než si Pitter přál. Proměnilo se v mravní tragédii českého národa, na níž nic nezměnilo, že si ji skoro nikdo neuvědomoval, naopak skoro každý plesal. Pitter byl erupcí české krutosti zdrcen tím spíš, že ji pravděpodobně vůbec nečekal. Zdá se, že až do poslední chvíle 9. května měl Pitter o Češích mnohem lepší mínění a nedokázal si představit, že by příslušníci „národa Masarykova“, jak jim nepřestával říkat, byli schopni rozejít se se svým mravním vzorem do důsledků. Teď však najednou, konfrontovaný s krví a pachem lidské spáleniny v ulicích, dospěl k závěru, že Češi, v třicátých letech a hlavně za války k Němcům tak kritičtí, klesli na úroveň, která se od té nacistické v ničem nelišila – a že tak mravně hluboko v dějinách, pokud paměť sahala, dosud nebyli.

2) • Politici zastupují své státy a mohou činit pokání za celou svou zemi (stát, město, oblast):

Německý spolkový kancléř **Willy Brandt** poklekl **7.12.1970** asi na půl minuty **ve Varšavě** před památníkem mrtvých Varšavského ghetta [2]. Sám později řekl, že to neměl připravené.

Komentář jednoho tehdejšího žurnalisty: Brandt nebyl pobožný. Nebyl spoluzodpovědný za zločiny nacistů. Nebyl u toho. (Brandt žil za války v Norsku a Švédsku.) Vyznává vinu, kterou on sám osobně nemusí nést. Prosí o odpuštění, které on sám osobně nepotřebuje. **Pokleká tam tedy za Německo.**

3) • Masové vraždy Turků a Kurdů na Arméncích 1915

Bohužel negativní příklad. Turecko se zuby nehty brání před uznáním jejich masakrů na Arméncích.

4) • Prohlášení účastníků Konference smíření Čechů a sudetských Němců v Praze 15. 4. 2005 [3]

Sudetským Němcům

Naši milí krajané,

tíží nás minulost českého národa a české země, která byla ještě před šedesáti lety také zemí Vaší nebo zemí Vašich rodičů či prarodičů.

Přestože jsme se o tom neučili ve škole, pronikla k nám děsivá pravda o kruté poválečné pomstě na německém obyvatelstvu Čech, Moravy a Slezska, prováděné většinou bez ohledu na to, zda a jak se kdo provinil. Víme o ponižování, lynčích, upalování, popravách bez soudů, znásilňování i o strašlivých pochodech smrti. Náš národ pro Vás tehdy na základě principu kolektivní viny přichystal koncentrační tábory srovnatelné s těmi nacistickými, tábory, kde docházelo k mučení a kde mnozí, zvláště nemluvňata a staří lidé, zemřeli v důsledku podvýživy a na nakažlivé nemoci.

Připojujeme se k několika podobně zaměřeným iniciativám minulých let usilujícím o vzájemné smíření. Vás, kteří jste přežili, i Vás, jejichž rodiče nebo příbuzní Vám o těchto hrůzách vyprávěli, jako Češi

prosíme za odpuštění. Odpuštěte nám, prosím,

- fyzické utrpení, kterým jste museli projít;
- hluboká duševní traumata, která mnozí z vás prožili a která někteří prožívají dodnes;
- ztrátu svých blízkých (Čechy tehdy zavraždění sudetskí Němci se počítají na desítky tisíc);
- ztrátu domova;
- ztrátu majetku.

To vše se dalo ve znepokojivé jednotě českého národa, kde se Vás, Němců, zastávali jen jednotlivci. Také nás bolí dnešní chladný, často i nepřátelský postoj větší části českého národa k Vám a neochota našich politiků k dialogu s Vaší politickou reprezentací.

Činy našich dědů a otců nelze ničím ospravedlnit. Přijímáme svou spravedlivou odplatu: zdevastovanou krajinu Sudet, 40 let komunistické totality a i po jejím pádu pokračující morální úpadek české společnosti.

Víme, že to, co se stalo, se také nedá nijak napravit. Hrůzné činy českého národa dodnes volají k nebi. Chceme Vám vyjádřit svou hlubokou lítost nad hrůzami, které jste museli prožít. Nechceme se jen omlouvat, prosíme Vás o odpuštění. Po Vašem odpuštění i po smíření s Vámi toužíme!

Účastníci Konference smíření Čechů a sudetských Němců 15. dubna 2005 v Praze

---

Toto prohlášení bylo vypracováno Křesťanskou misijní společností KMS v Praze v české a německé řeči, přečteno na Konferenci smíření Čechů a sudetských Němců, kterou KMS ve dnech 15. a 16. dubna 2005 v Praze uspořádala, podepsáno českými účastníky a předáno panu Dr. Wernerovi Nowakovi, prezidentovi Spolkového shromáždění Sudetskoněmeckého krajanského sdružení. Křesťanská misijní společnost KMS, Primátorská 41, 18000 Praha 8, tel. 284841922, Fax 284841923, e-mail: info@kmspraha.cz, web: www.kmspraha.cz

5) • Text naučné cedulky [4], kterou slavnostně odhalil v neděli **21. června 2015 na místě bývalého tábora "Hanke"** ostravský okrašlovací spolek, popisuje v krátkosti poválečnou atmosféru Ostravy, historii internačního tábora a nelidské činy páchané v něm, nabízí citace dobových dokumentů a především odkazy na literaturu k tématu.

Internační tábor „Hanke“

V těchto místech se po skončení II. světové války nacházel internační tábor pro německé obyvatelstvo Ostravy a okolí, ve kterém pravidelně docházelo z vůle jeho velitelů k násilnostem, brutálnímu mučení a popravám. Nadvládu sadistických dozorců nepřežilo 231 osob. V období komunismu byla existence tábora pečlivě střeženým tajemstvím a informace o něm i okolnostech poválečného odsunu Němců přinesly až práce historiků, archivářů a publicistů. (...)

Nejobávanější internační tábor poválečného Ostravska

V objektu bývalé zasilatelské firmy „Hanke“ na Nádražní ulici v Moravské Ostravě byl vytvořen již v první polovině května 1945 internační tábor pro Němce a osoby podezřelé ze zrady a kolaborace za protektorátu. Do tábora, označovaného jako „prozatímní policejní věznice“, byli dopravováni především nacisté (příslušníci SA a SS) a kolaboranti, ale také váleční zajatci, a nacházely se zde rovněž ženy s dětmi, jednalo se o osoby z Ostravy i vzdálenějších míst. Za dobu jeho existence táborem prošlo téměř 600 mužů a 100 žen. Nad táborem „Hanke“ vykonávalo dohled politické oddělení policejního ředitelství a zpočátku jej střežila dozorčí služba výpomocných členů Národního bezpečnostního sboru (NBS). Zadržené osoby byly umístěny v konírnách, stájích a ve volně stojících stěhovacích vozech, hygienické i vyživovací poměry v táboře byly velmi špatné. Němci zde byli vystavováni pravidelným násilnostem, brutálnímu mučení a dokonce zde byli bez soudu popravováni. Exekuce zde vykonávali naprosto surovým a nelidským způsobem vedoucí politického oddělení ostravského ředitelství NBS Vladislav Kusz a horník z Hrušova Emil Martínek, členové KSČ, mezi dozorcí byli obávanými surovci především Josef Jurášek a Leopold Pieczka, rovněž členové KSČ. Sadistické činy na pokyn nadřízených vykonával obzvláště krutě rovněž Jindřich Glos (Heinrich Gloss), podle dochovaných svědectví bývalý příslušník SA. Nadvládu bezpráví a sadistických dozorců nepřežilo podle zjištění historiků 231 osob. Mrtví byli většinou odváženi na městský hřbitov a tam ukládáni do hromadného hrobu, který dodnes není označen, některá těla zabitých byla zřejmě přivezena do ostravského krematoria.

Viníci těchto zločinů nebyli nikdy potrestáni. (...)

6) • Proslov při slavnostním odhalení pamětní desky, upomínající na „divoký odsun“ 3000 Němců z Krnova 22.-28. června 1945 [5]

R. Rosický, jáhen Českobratrské církve evangelické v Krnově, 11. září 2017,
čte nejdřív, co Ježíš říká v Matoušovi 5, 38-45. (...) Ke konci svého proslovu se modlí:

Modlitba za odpuštění a prosba o požehnání

(...) Prosím teď za nás Čechy, abys nám odpustil, čeho jsme se dopustili na svých bližních a spoluobčanech německé národnosti, hluboce mě mrzí to, čeho se naši předkové v Krnově dopustili. Prosíme v této chvíli za odpuštění a vyznáváme zástupně tyto viny před tebou i před těmi, kteří to zažili (a jsou teď mezi námi). Bože ty jsi řekl, že když své hříchy doznáváme, že Ty jsi tak věrný a spravedlivý že nám hříchy odpouštíš a očišťuješ nás od každé nepravosti (1. list Janův 1, 9). Děkujeme Ti, že s námi nenakládáš podle našich vin, ale že tvé odpuštění a milosrdenství je každého dne nové. Prosíme, smiluj se nad námi a vyvaruj nás v budoucnu podobných chyb, abychom si snad příští generace nemuseli zopakovat některé tragické životní zkušenosti. Žehnáme těm, kterým jsme ukřivdili a svoláváme na ně tvůj pokoj a lásku. Prosíme spoj nás poutem smíření a odpuštění. Ať se znovu obnoví to, co bylo zpřetrháno a uzdraví to, co bylo nemocné hořkostí a nepochopením. Děkujeme, že jsi Bohem pravdy a že odkrýváš a léčíš i dávná příkoří a bolestné rány. Chceme se k tomu postavit čelem a nechat se vést tvým Duchem na novou cestu pokoje. Amen

7) • Deklarace smíření a společné budoucnosti, přijata Zastupitelstvem města Brna dne 19. května 2015. [6]

Záleží nám na smíření a společné budoucnosti. K bývalým i současným Brňanům se proto obracíme s těmito poselstvími: První poselství mívá k těm, kdo byli násilným vyhnáním postiženi. Je to poselství smíření. Druhé poselství směřuje k nám, dnešním Brňanům (...)

Město Brno upřímně lituje událostí z 30. května 1945 a dní následujících, kdy byly přinuceny k odchodu z města tisíce lidí na základě uplatnění principu kolektivní viny či užívaného jazyka. Uvědomujeme si, k jakým lidským tragédiím i kulturním a společenským ztrátám tehdy došlo. (...)

Dodatek: Od této doby se každý rok koná pěší Pout' smíření z Pohořelic do Brna „na připomínku obětí poválečného odsunu německy mluvícího obyvatelstva z Brna“.

8) • Tragédie / masakr na Švédských šancích u Přerova 18.-19. června 1945 [7]

Karpatští Němci se vraceli vlakem z oblasti Rumburka, kam byli na konci války evakuováni před blížící se frontou, domů na Slovensko. Na přerovském nádraží se jejich vlak střetl s vojenským vlakem, jedoucím na jižní Slovensko. Mladý poručík vojenské kontrarozvědky Karol Pazúr si vyžádal tyto karpatské Němce k zastřelení. Byli večer odvedeni na tzv. Švédské šance u Horních Moštěnic a tam u vykopané jámy na Pazúrův rozkaz zastřeleni. Počet zavražděných: 72 mužů, 75 dětí a 120 žen, celkem 267 osob (přesné počty převzaty z aktuálního článku Petry Klimkové, viz prameny). Pazúr po vleklém soudu dostal 20 let. Ve vězení pobyl asi rok, pak ho prezident Klement Gottwald propustil při amnestii.

O této tragédii napsal František Hýbl z Přerovského muzea knihu a Česká televize natočila film. Když jsem se touto tragédií zabýval, šokoval mě obzvlášť vysoký počet zastřelených žen a dětí.

Na přerovském hřbitově je od r. 1993 pomník. Prostý dubový kříž s trnovou korunou má na žulové desce tento nápis v českém a německém jazyce: „Na tomto místě jsou po exhumaci v roce 1947 uloženy tělesné pozůstatky karpatských Němců ze Slovenska, kteří byli spolu s ženami a dětmi zavražděni na Švédských šancích v noci z 18. na 19. června 1945 příslušníky 17. pěšího pluku z Petržalky.“ Další dva řádky jsou citátem J. J. Rousseaua: „Vidíme-li nespravedlnost a mlčíme-li k ní, pášeme ji sami.“ Následuje též text v němčině a pak jména míst, odkud oběti pocházely: Janova Lehota, Horný Spiš a Dobšiná.

9) • Sudetský Němec a tehdejší prezident Sudetoněmeckého krajského sdružení Werner Nowak vyprávěl na Konferenci smíření v Praze 2005 (viz výše) následující osobní zážitek:

Jeho bratr zemřel jako civilista po válce skrz Čechy násilnou smrtí. To pana Nowaka natolik šokovalo a traumatizovalo, že ztratil schopnost mluvit česky. Po letech poznal jednu českou rodinu, uprchlíky, kterým pomáhal jako právník. Potom se dozvěděl, že onen muž ztratil svého pokrevního bratra skrz Němce.

Rozhodli se přijmout se vzájemně jako bratři na místě svých zabitých vlastních bratrů. V ten okamžik se panu Nowakovi vrátila jeho čeština! Byl uzdraven ze svého traumatu. Do doby jeho svědectví v Praze byli nadále spřátelení.

10) • Osobní zážitek přednášejícího (pouze pro přednes)

Závěrečné slovo ke smíření

Smíření a odpuštění je věc srdce. Pokud jde o rok 1945 a o vyhánění a vraždění sudetských Němců, tak žádný z nás Čechů to nezažil osobně. Proto jsou důležité informace, osvěta, vzdělávací portály. Když o tom čteme, pohne se naše srdce. Stydíme se, že se to mohlo stát. To vede k jednání. K pokání, k modlitbě, k pokoření se, k zástupnému vyznání viny, k omluvě.

Vina bývá často na obou stranách, např. v manželské hádce. Ale s omluvou začnu já a nečekám na vyznání nebo na prosbu o prominutí nebo odpuštění druhého! To uvolní duchovní atmosféru a Bůh může jednat.

Považuji za důležité při akcích smíření nevyvažovat vlastní vinu vinou druhých. Znáám knihy o česko-německých vztazích, které tak činí, a nemusí být věcně špatné. Ale ubírá to hloubku a motivaci postavit se pod vlastní vinu nebo vinu vlastního národa nebo skupiny. Dobře to vyřešil novinář a publicista Jiří Padevět: napsal a sestavil dva průvodce násilím v českých zemích: „Krvavé finále“ - českých a židovských obětí před koncem války, a „Krvavé léto 1945“ poválečného násilí na Němcích.

Bernd Posselt, předseda Sudetskoněmeckého krajanského sdružení, se 24.3.2002 v České televizi omluvil českému národu za nacismus a vše, co s ním souviselo, a později také navštívil památník v Lidicích.

O tom, jak jsem já osobně dostal břímě pro smíření Čechů a sudetských Němců, píše ve svém článku z r. 2003 [8].

Je ale možná i jiná reakce, uzavření se. Výsledkem je ztráta lásky, porucha v mezilidských vztazích, lhostejnost, ignorance. Doložím to následujícím slovem z Bible:

1. list Janův 3, 17 píše: „Má-li však někdo dostatek v tomto světě a vidí, že jeho bratr má nouzi, a zavře před ním své srdce, jak v něm může zůstat Boží láska?“

V řeckém originále zde stojí „zavře před ním své vnitřnosti, útroby“. To je hlubší než zavřít své srdce!

Mám rád sudetské Němce a přátelím se s nimi. Že jsme je vyhnali, považuji za hřích a velkou ztrátu. Myslím, že nám Čechům odpustili. Úplné smíření ještě nemáme, čeští politici a právníci se ještě musejí vypořádat s Benešovými dekrety. Kéž jim k tomu dá Bůh milost!

Použité prameny:

[1] Pavel Neústupný, Úryvek z přednášky „Přemysl Pitter a jeho služba smíření“ z 28.5.2016:
http://www.go-east-mission.net/dateien/cz/767_240516.pdf

[2] Z německé wikipedie, heslo „Kniefall von von Warschau“ (Poklek ve Varšavě):
https://de.wikipedia.org/wiki/Kniefall_von_Warschau

[3] „Sudetským Němcům“, Prohlášení účastníků Konference smíření Čechů a sudetských Němců v Praze 16.4.2005 :
http://www.go-east-mission.net/dateien/cz/24_080307.pdf

Dokumentace celé konference: <http://www.dienst-der-versoehnung.de/seiten/cz/struktur.php?seite=berichte&kategorie=3&thema=29>

[4] Petr Šimíček, Text naučné tabulky:
<http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/internacni-tabor-hanke/>

[5] R. Rosický, Proslov při slavnostním odhalení pamětní desky, upomínající na "divoký odsun" 3000 Němců z Krnova 1945: http://www.dienst-der-versoehnung.de/dateien/cz/837_300917.pdf

Zpráva pamětnice Marie André „Hladový pochod Krnov Králíky, 22. – 28. června 1945“ :
http://www.dienst-der-versoehnung.de/dateien/cz/836_300917.pdf

[6] Zastupitelstvo města Brna, Deklarace smíření a společné budoucnosti:
http://www.go-east-mission.net/dateien/cz/816_311216.pdf

Několik vzpomínek pamětníků tohoto tzv. pochodu smrti:
http://www.go-east-mission.net/dateien/cz/36_080307.pdf

[7] Kniha Františka Hýbla: http://www.go-east-mission.net/dateien/cz/248_020910.pdf

Film České televize:
<https://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/1021224614-masakr-na-svedskych-sancich/20032222477>

Další aktuální film České televize (ČT24): Setkání v Lověšicích (3. film)
<https://www.ceskatelevize.cz/porady/11059888231-jaro-45/215411033110016/>

Aktuální novinová zpráva Petry Klimkové z r. 2016:
https://www.idnes.cz/olomouc/zpravy/svedske-sance-masakr-prerov-hrob-karol-pazur-ostatky-zeny-deti-olomouc-hrbitov.A161014_133816_olomouc-zpravy_mip

[8] Pavel Neústupný, Jak jsem dostal od Boha břímě pro smíření Čechů a sudetských Němců (2003):
http://www.go-east-mission.net/dateien/cz/04_080307.pdf

Rozšířená verze autorovy přednášky pro setkání smíření v Bruntále 9.9.19.
Vychází na www.dienst-der-versoehnung.de 5.9.19.
Tato rozšířená verze má i německojazyčnou variantu, která bude autorem přednesena 25.10.19. na setkání chebských Němců (AEK) v Marktredwitz.